

Przemysław Nowak
*Friede mit der Kirche. Bernhard Poschmann (1878–1955)
und seine dogmengeschichtlichen Forschungen
zum Bußsakrament*

Böhlau Verlag, Köln–Weimar–Wien 2013, ss. 306.

DOI: 10.34839/wpt.2013.21.2.311-313

Recenzowana monografia jest publikacją dysertacji doktorskiej przedstawionej na Wydziale Teologicznym w Trewirze na zakończenie semestru roku akademickiego 2011/2012. A zatem przeszła już swoją długą i poważną drogę naukowych recenzji. Ponieważ jednak ukazuje się wśród teologicznych publikacji jako nowość, dlatego należy wskazać jej walory szerszemu gronu czytelników. Tym bardziej, że wychodzi w renomowanej serii wydawniczej w Niemczech „Forschungen und Quellen zur Kirchen- und Kulturgeschichte Ostdeutschlands”.

Autor wydobywa na światło dzienne osobę i twórczość trochę zapomnianego niemieckiego teologa Bernharda Poschmanna, pochodzącego z Warmii, ale związanego mocnymi więzami z Wrocławiem, gdzie doktoryzował się na wydziale teologii Śląskiego Uniwersytetu Fryderyka Wilhelma (1907), a potem został powołany na katedrę dogmatyki (1928), prowadząc zajęcia z teologii dogmatycznej aż do 1945 roku. Ponadto w roku 1933 został wybrany rektorem tegoż Uniwersytetu.

Korpus monografii stanowi pięć rozdziałów, w których Przemysław Nowak ukazuje teologię sakramentu pokuty w ujęciu Poschmanna, poczynając od jej genezy (rozdział pierwszy), poprzez historyczno-dogmatyczne poszukiwania i studium (rozdział drugi), aż do odkrycia eklezjalnego wymiaru sakramentu pokuty (rozdział trzeci), z uwzględnieniem pozytywnej recepcji myśli Poschmanna i jej krytycznej oceny we współczesnej teologii (rozdział czwarty i piąty).

W pierwszym rozdziale Autor wskazuje na istotny kontekst historyczny zainteresowania Poschmanna sakramentem pokuty. Kontekst ten jest związany ze sprawą profesora historii, ks. Josepha Wittiga, który podważał katolicką teologię sakramentu pokuty, popadając w kary kościelne. W swojej krytyce kościelnej praktyki spowiedzi, Wittig podkreślał decydującą rolę dobrej woli człowieka w procesie pojednania i działania uzdrawiającej łaski Bożej, bez koniecznego pośrednictwa Kościoła. Z kolei istotę grzechu dostrzegał on jedynie w wewnętrznej intencji człowieka. Heterodoksyjne tezy Wittiga dały impuls Poschmannowi do rozpoczęcia teologicznych poszukiwań dotyczących eklezjalnego wymiaru sakramentu pokuty na podstawie solidnych biblijno-patrystycznych źródeł. W ten sposób Poschmann wszedł na teren historii do-

gmatów, które miały dla niego wartość ponadczasową, w przeciwieństwie do ówczesnych tendencji redukcji wartości dogmatów jedynie do wymiaru historycznego (*reductio in historiam*). Drugi rozdział książki jest poświęcony rozumieniu przez Poschmanna teologii, dogmatów i ich rozwoju, a także metodzie teologicznej. Rozwój dogmatów rozumiany jako proces głębszego i pełniejszego rozumienia Objawienia uznaje on za konieczny. Istotną rolę w tym procesie przypisuje ludzkiemu wysiłkowi logicznego myślenia i dedukcji przy asystencji Ducha Świętego. W odniesieniu do słowa Bożego o „Duchu Prawdy, który doprowadza do całej prawdy” (J 16,13), Poschmann opowiedział się za teorią „negatywnej asystencji Ducha Świętego” w rozwoju dogmatów. Według tej teorii działanie Ducha Świętego przejawia się przede wszystkim w zachowywaniu od błędów ludzkiego ducha, zaangażowanego w zrozumienie objawionej prawdy wiary. W swoich poszukiwaniach teologicznych Poschmann posługiwał się metodą historyczno-krytyczną i analogiczno-syntetyczną, wykazując esencjalną ciągłość w eklezjalnym nauczaniu Magisterium i w praktyce życia Kościoła. Analizowane teksty patrystyczne interpretował poprzez inne teksty patrystyczne, wykorzystując w analogiczny sposób biblijną zasadę interpretacyjną, według której jedne teksty wyjaśniają inne i wzajemnie się uzupełniają. Podstawą jego badań dotyczących sakramentu pokuty było fundamentalne założenie jedności całej żywej Tradycji Kościoła.

Ponowne odkrycie eklezjalnego wymiaru sakramentu pokuty przez Poschmanna zostaje opisane w trzecim, centralnym rozdziale książki Nowaka. Poschmann skoncentrował swoją uwagę na starożytniej chrześcijańskiej praktyce pojednania, które obejmowało nie tylko Boże przebaczenie, ale także pojednanie z Kościołem (*pax cum Ecclesia*). Co więcej, wspólnota Kościoła odgrywała (i odgrywa) istotną, pośredniczą rolę w procesie pojednania grzesznika z Bogiem, ponieważ pojednanie to dokonywało się (i dokonuje) tylko we wspólnocie Kościoła i za wstawiennictwem tej Wspólnoty. Za pośrednictwem takich teologów jak Maurice de la Taille (1872–1933) i Bartolomé Xiberta (1897–1967) Poschmann sformułował fundamentalną tezę w odniesieniu do sakramentu pokuty, a mianowicie: *reconciliatio cum Ecclesia est res et sacramentum sacramenti paenitentiae*. Istotnym elementem sakramentu pokuty jest zatem pojednanie z Kościołem, owo patrystyczne *pax cum Ecclesia*, które jest rozumiane jako ponowne włączenie w żywą wspólnotę Ciała Chrystusa, stanowiącą miejsce obecności i udzielania łaski Ducha Świętego. Dla Poschmanna każdy grzech śmiertelny staje się w rzeczywistości *ex-komuniką*, czyli oddzieleniem od duchowej komunii Kościoła i łaski, a sakrament pojednania – przywróceniem utraconej komunii łaski. Nie może więc być przebaczenia grzechów bez udziału Kościoła, ponieważ grzesznik musi najpierw otrzymać *pax cum Ecclesiae*, żeby następnie dostać łaski przebaczenia grzechów. Według Poschmanna grzesznik przechodzi odwrotną drogę w procesie pojednania w stosunku do drogi grzechu. Jeśli

przez grzech zerwał więź nie tylko z Bogiem, ale także ze wspólnotą Kościoła, tak teraz musi najpierw pojednać się z braćmi, aby dostąpić Bożego miłosierdzia. Proces pojednania z Bogiem przez pojednanie z Kościołem nazywa on *paenitentia secunda* (gr. *metanoia*) w odróżnieniu od *paenitentia prima* (gr. *afesis*), dokonującej się podczas chrztu. W tej części książki znajdują się również bardzo interesujące spostrzeżenia i teologiczne twierdzenia dotyczące grzechu śmiertelnego, powszedniego, ekskomuniki jako starożytnej praktyki Kościoła i odpustu. Poschmann wykazał, że jurydyczna praktyka ekskomuniki miała (i ma) zawsze pedagogiczny cel przywrócenia eklezjalnej *communio*. W starożytnej praktyce obdarzenia pokojem (*pax Ecclesiae*) nawracającego się grzesznika odkrył on także sakramentalny znak nałożenia ręki przez prezbitera lub biskupa oraz modlitwę błogosławieństwa. W nauce o odpuszczeniu z kolei podkreślał fakt, że odpust nie zastępuje podmiotowej pokuty, lecz uzdalnia grzesznika do jej podjęcia i wspiera w otrzymaniu łaski pojednania.

Ostatnie dwa rozdziały książki opisują, w jaki sposób główne tezy Poschmanna są obecne w późniejszej myśli teologicznej i w jaki sposób miały one wpływ na jej rozwój. Nowak pokazuje obecność nauki Poschmanna o sakramencie pokuty w teologii K. Rahnera i jego ucznia H. Vorgrimlera. Przede wszystkim jednak nauka ta zostaje przejęta i autorytatywnie przekazana w encyklice *Mystici Corporis* oraz przez Sobór Watykański II, a następnie przez dokument Międzynarodowej Komisji Teologicznej „O pojednaniu i pokucie” (1984). Teologiczna wykładnia sakramentu pokuty w ujęciu Poschmanna spotkała się z negatywną oceną protestanckiej teolog Ingrid Goldhahn-Müller, która odrzuciła konieczność personalnego wyznania grzechów (*confessio*) i tym samym sakramentalnego charakteru spowiedzi. W tej części Nowak pokazuje także, w jaki sposób teologiczne tezy Poschmanna wpływają na pogłębienie teologicznego rozumienia Kościoła, sakramentu w Kościele, a szczególnie praktyki sakramentu pojednania. Kościół jako *communio* w Chrystusie jest uniwersalnym sakramentem, w którym jest obecna zbawcza łaska Chrystusa. Przyjęcie każdego sakramentu na nowo buduje wspólnotę wierzących z Chrystusem i między sobą. Ponadto sakramenty wprowadzają wierzących w eschatyczną rzeczywistość, udzielając im daru zbawienia w Jezusie Chrystusie.

Jak łatwo zauważyć, książka Nowaka zawiera głębokie treści teologiczne i wychodzi naprzeciw jednemu z najbardziej palących problemów *praxis* Kościoła. Można mieć nadzieję, że ukaże się także polski przekład książki, ażeby mogła ona dotrzeć nie tylko do wąskiego grona specjalistów, ale także do szerszego grona ludzi otwartych na ewangeliczne wezwanie Pana Jezusa do pokuty i nawrócenia (por. Mk 1,15).

Ks. Włodzimierz Wołyniec